

PERCEPTIONS

Έκθεση Πολιτικής – Μάρτιος 2022

Υποστήριξη της έρευνας για την ηθική δεοντολογία στη μετανάστευση

Πρακτικές συστάσεις για τους φορείς χρηματοδότησης

Kahina Le Louvier, Northumbria University

Jamie Mahoney, Northumbria University

Diotima Bertel, SYNYO

James Edwards, SINUS Markt- und Sozialforschung

Περίληψη

Η παρούσα έκθεση πολιτικής έχει στόχο να παράσχει στους φορείς χρηματοδότησης τα πρακτικά εργαλεία για την πρόβλεψη και τον μετριασμό των κινδύνων που σχετίζονται με διεθνή ερευνητικά προγράμματα μετανάστευσης και συνδυάζουν τις παραδοσιακές μεθόδους κοινωνικής έρευνας με τις αναλύσεις των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Από το 2015, η μετανάστευση έχει γίνει ένα όλο και πιο δημοφιλές αντικείμενο έρευνας, με το οποίο ασχολούνται πολλά χρηματοδοτικά προγράμματα που στοχεύουν στην αύξηση της κατανόησής μας για τα μεταναστευτικά φαινόμενα, με σκοπό την ενημέρωση των ιθυνόντων χάραξης πολιτικής. Τα προγράμματα χρηματοδότησης συχνά βασίζονται σε διεθνείς και πολυεπιστημονικές κοινοπραξίες καθώς και στη χρήση μικτών μεθόδων προσέγγισης, με σκοπό την καλύτερη κατανόηση αυτού του περίπλοκου φαινομένου. Ωστόσο, η έρευνα για τη μετανάστευση είναι ένας εξαιρετικά πολιτικά ευαίσθητος τομέας, ο οποίος φέρει πολλαπλές ηθικές προκλήσεις που δεν λαμβάνονται πάντα πλήρως υπόψη κατά το σχεδιασμό και την παρακολούθηση των χρηματοδοτικών προγραμμάτων.

Με βάση το χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή έργο PERCEPTIONS, αυτή η έκθεση πολιτικής υπογραμμίζει τα βασικά σημεία ενδιαφέροντος, όσον αφορά τη χρηματοδότηση τέτοιου

είδους ερευνητικών προγραμμάτων για τη μετανάστευση. Τα ζητήματα ηθικής δεοντολογίας περιγράφονται εν πρώτοις σε σχέση με τα παρεμπόδιοντα ευρήματα, τη συγκατάθεση, τη δημιουργία προφίλ, τη μεροληψία, την κοινοποίηση δεδομένων και διαδικασίες δεοντολογικής έγκρισης. Στη συνέχεια παρέχονται συγκεκριμένες συστάσεις καθιέρωσης διαδικασιών που διασφαλίζουν ότι τα ηθικής δεοντολογίας ζητήματα αντιμετωπίζονται και μετριάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να μην περιορίζεται η πρόοδος των ερευνητικών έργων.

Εισαγωγή

Καθώς η μετανάστευση έγινε κεντρικό θέμα στις πολιτικές συζητήσεις σε όλη την Ευρώπη κατά τις τελευταίες δεκαετίες, έγινε επίσης βασικό αντικείμενο έρευνας στο πλαίσιο προγραμμάτων έρευνας και καινοτομίας που χρηματοδοτούνται από την ΕΕ. Μικτές μέθοδοι χρησιμοποιούνται συχνά για την καλύτερη κατανόηση της πολυπλοκότητας των φαινομένων που σχετίζονται με τη μετανάστευση: ειδικότερα, ο συνδυασμός παραδοσιακών μεθόδων κοινωνικής επιστήμης με αναλύσεις μέσω κοινωνικής δικτύωσης και άλλους τρόπους παθητικής συλλογής δεδομένων. Ωστόσο, εξετάζοντας κοινωνικές ομάδες όπως οι μετανάστες, οι οποίοι συχνά στιγματίζονται και ποινικοποιούνται, σε ένα τόσο πολιτικά ευαίσθητο θέμα όπως η μετανάστευση συνεπάγεται προκλήσεις ηθικής δεοντολογίας που περιπλέκονται περαιτέρω από την επεξεργασία δεδομένων μέσω κοινωνικής δικτύωσης και τους κινδύνους που σχετίζονται με το απόρρητο των δεδομένων.

Καθώς υποθέσεις υψηλής προβολής στα μέσα ενημέρωσης (όπως το «σκάνδαλο» της Cambridge Analytica στις αρχές του 2018) έχουν τραβήξει την προσοχή του κοινού σε ορισμένα ζητήματα ηθικής δεοντολογίας γύρω από τους τομείς της συναίνεσης, της ιδιωτικότητας και της δημιουργίας προφίλ ατόμων, μελέτες δημόσιας χρηματοδότησης που χρησιμοποιούν δεδομένα κοινωνικών μέσων σε ένα ευαίσθητο πλαίσιο έρευνας όπως η μετανάστευση, απαιτούν ιδιαίτερο δεοντολογικό έλεγχο. Επομένως, τα ερευνητικά έργα που χρηματοδοτούνται ως προγράμματα-πλαίσιο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πρέπει να ακολουθούν τα βέλτιστα πρότυπα ηθικής δεοντολογίας, τα οποία είναι ιδιαίτερα κρίσιμα λόγω του διεθνούς και πολυεπιστημονικού χαρακτήρα αυτών των έργων. Ωστόσο, οι κανόνες ηθικής δεοντολογίας εξελίσσονται γρήγορα και συχνά είναι διάσπαρτοι σε διάφορους τομείς, γεγονός που καθιστά δυσχερές για τους ερευνητές και τους χρηματοδοτικούς φορείς να τους παρακολουθήσουν. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε εντάσεις και αντιφάσεις μεταξύ των ερευνητικών στόχων, των μεθόδων και των ηθικών απαιτήσεων που μπορούν να περιορίσουν τόσο την άμεση πρόοδο των ερευνητικών προγραμμάτων όσο και την αποτελεσματική συλλογή ουσιωδών αποτελεσμάτων. Επομένως, απαιτούνται θεμελιώδεις αλλαγές και πρόσθετη καθοδήγηση, προκειμένου να μετριαστούν αυτές οι προκλήσεις ηθικής δεοντολογίας και τα ερευνητικά προγράμματα να αναπτυχθούν με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο.

Προκλήσεις ηθικής δεοντολογίας στο έργο PERCEPTIONS

Για να διερευνήσουμε αυτές τις προκλήσεις ηθικής δεοντολογίας και να θέσουμε πιθανές στρατηγικές αντιμετώπισης, σχεδιάζουμε μαζί τα διδάγματα από το PERCEPTIONS, ένα έργο τριών και ήμισυ ετών που χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα Horizon 2020 της Ε.Ε.. Αυτό το έργο στοχεύει στη διερεύνηση του αντίκτυπου των αντιλήψεων και των αφηγήσεων σχετικά με την Ευρώπη και αφορά στις μεταναστευτικές συμπεριφορές και τους σχετιζόμενους κινδύνους για τους μετανάστες, καθώς και για τις χώρες υποδοχής. Αυτό το έργο βασίζεται στην εμπειρική έρευνα με μετανάστες, επαγγελματίες που εργάζονται με μετανάστες, υπηρεσίες επιβολής του νόμου και φορείς χάραξης πολιτικής, καθώς και σε δεδομένα που ανακτώνται από το Twitter και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Καθώς το έργο εξελίχθηκε, προέκυψαν διάφορες αντιφάσεις μεταξύ των αρχικών του στόχων, της προβλεπόμενης χρήσης των δεδομένων και των απαιτήσεων ηθικής δεοντολογίας των έργων Η2020. Για κάθε ερευνητικό εταίρο με έδρα σε διαφορετική χώρα, αυτές οι προκλήσεις ηθικής δεοντολογίας περιπλέκονται περαιτέρω λόγω της ετερογένειας μεταξύ των εθνικών κανόνων και των οργανωτικών διαδικασιών ηθικής δεοντολογίας, με τις οποίες έπρεπε να συμμορφωθεί ο κάθε εταίρος. Η κατανόηση αυτών των πολλαπλών απαιτήσεων ηθικής δεοντολογίας και ο σχεδιασμός κατάλληλων στρατηγικών αντιμετώπισής τους ήταν ιδιαίτερα περίπλοκη διαδικασία που προκάλεσε αρκετές καθυστερήσεις. Αρχικά περιγράφουμε αυτές τις προκλήσεις, πριν προβούμε σε ορισμένες συστάσεις και στρατηγικές αντιμετώπισης.

Σημεία κλειδιά:

- **Έλλειψη διαφάνειας στον καθορισμό των ερευνητικών προγραμμάτων**
 - Προβληματισμοί σχετικά με τη χρήση των ερευνητικών δεδομένων
 - Αντιφάσεις μεταξύ των συμφερόντων διαφορετικών εμπλεκομένων
- **Αντιφάσεις μεταξύ των ερευνητικών στόχων και των απαιτήσεων ηθικής δεοντολογίας των χρηματοδοτούμενων από την ΕΕ έργων**
 - Περιορισμοί στα αποτελέσματα των ερευνητικών προγραμμάτων
- **Εναλλαγή εμπειρογνομόνων που συμμετέχουν στο έργο και καθοδήγησης**
 - Κενά στην επισκόπηση των δραστηριοτήτων του έργου και αντιφατικές συστάσεις
- **Έλλειψη καθοδήγησης ηθικής δεοντολογίας για διεθνή έργα με πολλαπλούς εταίρους**
 - Προκλήσεις για μη ακαδημαϊκούς ερευνητικούς εταίρους που δεν διαθέτουν εσωτερική επιτροπή δεοντολογίας
 - Ανησυχίες σχετικά με την κοινοποίηση δεδομένων
- **Έλλειψη καθοδήγησης σχετικά με την πολιτική παρεμπιπτόντων ευρημάτων για την έρευνα διεθνούς κοινωνικής επιστήμης**
 - Διλήμματα και κίνδυνοι για τους ερευνητές και τους συμμετέχοντες, όπου η αποκάλυψη παρεμπιπτόντων ευρημάτων σε τρίτα μέρη θα μπορούσε να οδηγήσει στην ποινικοποίηση των συμμετεχόντων και όχι στην προστασία τους.

- **Έλλειψη διαφάνειας στον καθορισμό των ερευνητικών προγραμμάτων**

Υπάρχει έλλειψη διαφάνειας σχετικά με τα δεδομένα και τη βιβλιογραφία στα οποία βασίζονται τα ερευνητικά προγράμματα καθώς και τα θεσμικά όργανα και οι εμπειρογνώμονες που είναι υπεύθυνοι για τον καθορισμό αυτών των προγραμμάτων και των θεματικών. Αυτό συνδέεται με μια αβεβαιότητα σχετικά με το πώς θα χρησιμοποιηθούν τα αποτελέσματα, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε ανησυχίες που οφείλονται σε αίσθημα ευθύνης απέναντι στα υποκείμενα της έρευνας. Στο έργο PERCEPTIONS, αυτή η έλλειψη διαφάνειας, σε συνδυασμό με την εστίαση του έργου στην ασφάλεια και τη συμμετοχή των αρχών επιβολής του νόμου, δημιούργησαν ανησυχίες ηθικής δεοντολογίας σχετικά με τη συμμετοχή ευάλωτων ατόμων ως συμμετέχοντες στην έρευνα (π.χ. άτομα χωρίς έγγραφα, θύματα εμπορίας). Οι ανησυχίες σχετιζόνταν με τον κίνδυνο αποκάλυψης των εμπειριών των συμμετεχόντων σε Αρχές ή/και ΜΚΟ και τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει αυτό για τα εμπλεκόμενα μέρη, καθώς και στον κίνδυνο παράβασης των οδηγιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την έρευνα για πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες, η οποία αναφέρει ότι τέτοια έρευνα πρέπει να έχει «στόχευση που δεν είναι επιβλαβής ή επιζήμια για τους συμμετέχοντες». ii Αυτό δυσχέρανε δε τη στρατολόγηση συμμετεχόντων, καθώς αρκετοί οργανισμοί από τους οποίους ζητήθηκε η διεξαγωγή συνεντεύξεων, εξέφρασαν τις ανησυχίες τους σχετικά με το πλαίσιο ασφαλείας τους έργου.

- **Έλλειψη συνεκτίμησης των περιπλοκών ηθικής δεοντολογίας στις προσκλήσεις για έργα**

Οι προσκλήσεις για έργα μπορεί να περιλαμβάνουν ερευνητικά ερωτήματα που –αν και εξαιρετικά ενδιαφέροντα– δεν μπορούν να απαντηθούν χωρίς να εγείρονται ανησυχίες ηθικής δεοντολογίας. Στο PERCEPTIONS, αυτό οδήγησε σε αντιφάσεις μεταξύ των αρχικών στόχων της χρήσης των δεδομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των ζητημάτων που σχετίζονται με τη συναίνεση και τη δημιουργία προφίλ των συμμετεχόντων στην έρευνα.

Με βάση τη διατύπωση της πρόσκλησης χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η στόχευση του PERCEPTIONS αρχικά περιλάμβανε τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνονταν την Ευρώπη οι μετανάστες και οι αναλύσεις μεγάλου όγκου δεδομένων από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θεωρήθηκαν ως ένας πιθανός τρόπος για να επιτευχθεί αυτό. Ωστόσο, η έρευνα μεγάλου όγκου δεδομένων σημαίνει ότι δεν υπάρχουν άμεσες αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ερευνητών και των χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, κάτι που κατέστησε προβληματική τη λήψη συναίνεσής τους. Νομικά, αυτό μπορεί να είναι αποδεκτό όταν συλλέγονται δεδομένα για επιστημονικούς σκοπούς εφόσον η απόκτηση συναίνεσης θα συνεπαγόταν δυσανάλογη προσπάθεια. iii Ωστόσο, όταν εργάζονται με πηγές δεδομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, οι ερευνητές πρέπει να προσπαθούν να αξιολογήσουν εάν τα υποκείμενα των δεδομένων σκόπευαν πράγματι να δημοσιοποιήσουν τις πληροφορίες τους (π.χ. υπό το φως των ρυθμίσεων απορρήτου ή σε περιορισμένο κοινό στο οποίο διατέθηκαν τα δεδομένα). Ειδικότερα, κατά την έρευνα πληθυσμών που είναι ήδη περιθωριοποιημένοι, όπως οι μετανάστες, μέσα σε ένα πολιτικά ευαίσθητο πλαίσιο, η διεξαγωγή έρευνας χωρίς να ζητηθεί η συναίνεση, θα μπορούσε να επιδεινώσει την ευαλωτότητα αυτών των πληθυσμών.

Επιπλέον, ο εντοπισμός των αντιλήψεων των μεταναστών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θα απαιτούσε τη σκιαγράφηση του προφίλ τους, μια τεχνική που συνίσταται στη χρήση αυτοματοποιημένων μέσων για την κατηγοριοποίηση ατόμων σύμφωνα με τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά. iv Δεδομένου του ευαίσθητου πλαισίου του έργου, η δημιουργία προφίλ αποτελούσε σημαντικό ζήτημα για τα μέλη της κοινοπραξίας PERCEPTIONS και της επιτροπής αξιολόγησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η σκιαγράφηση του προφίλ των ατόμων ως

«μετανάστες» θα μπορούσε ενδεχομένως να τους εκθέσει σε βλάβη, συμπεριλαμβανομένης της ρητορικής μίσους, της κράτησης, της απομάκρυνσης. Αναφορικά δε με τα άτομα που διαφεύγουν της δίωξης, θα μπορούσε να οδηγήσει στην άσκηση πιθανών πιέσεων από τις Αρχές της πατρίδας τους σε μέλη της οικογένειάς τους που παρέμειναν εκεί. ν Επιπλέον, το PERCEPTIONS χρηματοδοτείται στο πλαίσιο του κλάδου ασφαλείας του προγράμματος Horizon 2020 και η κοινοπραξία περιλαμβάνει υπηρεσίες ασφαλείας. Ωστόσο, η δημιουργία προφίλ των μεταναστών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιούνται από τις ευρωπαϊκές υπηρεσίες επιβολής του νόμου για τον εντοπισμό και την αποτροπή αφίξεων μεταναστών, θα μπορούσε να έχει δυσμενείς επιπτώσεις, ωθώντας τα άτομα σε νέες και πιο επικίνδυνες μεταναστευτικές διαδρομές. νι Αυτές οι ανεπιθύμητες συνέπειες θα έρχονταν σε αντίθεση με την αρχή της μη επιβλαβούς πράξης που τηρεί το έργο.

Υπό το φως των ανωτέρω, αποφασίστηκε ότι τα δεδομένα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης θα ανακτώνται μόνο από το Twitter, όπου η διεπαφή προγραμματισμού εφαρμογών αυτής της πλατφόρμας επιτρέπει την πρόσβαση μόνο σε δεδομένα που θεωρούνται δημόσια, καθιστώντας τα ιδιωτικά δεδομένα απρόσιτα στους ερευνητές. Αποφασίστηκε επίσης να αποφευχθεί η προσπάθεια πλήρους ταυτοποίησης των μεταναστών. Ενώ αυτές οι αποφάσεις ήταν απαραίτητες για τη συμμόρφωση με τις αρχές ηθικής δεοντολογίας και τις συναφείς απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, επέφεραν αλλαγή του σκοπού της έρευνας, καθόσον δεν ήταν πλέον δυνατό να διερευνηθεί τι επικοινωνούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όσοι έχουν μεταναστεύσει στην Ευρώπη και σε ποιες (παρα)πληροφορίες μπορούν να έχουν πρόσβαση (εξαιρουμένων των παραδοσιακών, ενεργητικών μεθόδων συλλογής δεδομένων, όπως οι συνεντεύξεις). Η εξέταση αυτών των θεμάτων ηθικής δεοντολογίας πριν από τη δημοσίευση της πρόσκλησης θα μπορούσε να έχει εξορθολογήσει την ερευνητική διαδικασία και να αποφευχθούν προστριβές στην διαδικασία αξιολόγησης, καθώς οι ερευνητές προσπάθησαν να εξισορροπήσουν την ικανοποίηση των ερευνητικών απαιτήσεων του θέματος, τις απαιτήσεις ηθικής δεοντολογίας και τους περιορισμούς του προγράμματος χρηματοδότησης καθώς και την παραγωγή πρωτότυπων αποτελεσμάτων.

• **Εναλλαγή εμπειρογνομόνων που συμμετέχουν στο έργο και καθοδήγησης**

Όπως συμβαίνει με τα πιο μακροχρόνια ερευνητικά έργα, οι εμπειρογνώμονες που εξετάζουν την πρόοδο άλλαξαν καθ' όλη τη διάρκεια του έργου. Ενώ αυτό σήμαινε ότι οι εταίροι έλαβαν σχετικά σχόλια από πολλούς ειδικούς, αυτό οδήγησε επίσης σε ορισμένες προκλήσεις: λόγω του μεγέθους και του αριθμού των αποτελεσμάτων του έργου, οι εμπειρογνώμονες μπόρεσαν να αξιολογήσουν μόνο κάποια παραδοτέα. Αυτό αναπόφευκτα οδήγησε στη δημιουργία κενών στην επισκόπηση των δραστηριοτήτων του έργου. Λόγω αυτού του κενού, η κοινοπραξία έλαβε συστάσεις και καθοδήγηση που, κατά καιρούς, ήταν αντιφατικές.

• **Έλλειψη καθοδήγησης ηθικής δεοντολογίας για διεθνή έργα**

Οι χρηματοδοτικοί φορείς ενθαρρύνουν τη δημιουργία διεθνών και πολυεπιστημονικών κοινοπραξιών. Ωστόσο, η διαχείριση αυτών μπορεί να είναι ιδιαίτερα περίπλοκη όταν πρόκειται για διαδικασίες έγκρισης ηθικής δεοντολογίας και κοινοποίησης δεδομένων.

Τα έργα που περιλαμβάνουν πολλούς εταίρους, όπως το PERCEPTIONS, προβλέπουν πολλαπλές διαδικασίες έγκρισης ηθικής δεοντολογίας, με κάθε οργανισμό να έχει τις δικές του απαιτήσεις. Κάποιοι συνεργάτες, όπως π.χ τα πανεπιστήμια, διαθέτουν τις δικές τους επιτροπές αξιολόγησης ηθικής δεοντολογίας, σε επίπεδο τμήματος και οργανισμού, ενώ άλλοι φορείς δεν έχουν αντίστοιχη διαδικασία. Αυτή η κατάσταση περιπλέχθηκε από το γεγονός ότι οι εθνικές επιτροπές δεοντολογίας της έρευνας στις περισσότερες χώρες εταίρους προσανατολίζονται σχεδόν αποκλειστικά στη βιοϊατρική έρευνα και δεν είναι εξουσιοδοτημένες να αναθεωρούν ή να εγκρίνουν μη βιοϊατρικά ερευνητικά έργα κοινωνικών επιστημών. Καθώς το έργο PERCEPTIONS απαιτούσε επιβεβαίωση έγκρισης ηθικής δεοντολογίας από κάθε εταίρο του έργου, ήταν απαραίτητο να εφαρμοστεί ένα σύστημα στο οποίο μεμονωμένοι εταίροι μη έχοντες ανεξάρτητες εσωτερικές επιτροπές δεοντολογικού ελέγχου, θα μπορούσαν να συμφωνήσουν –επισήμως– να τηρούν τις αρχές δεοντολογίας και τους περιορισμούς που περιλαμβάνονται σε διάφορα έγγραφα του έργου. Διαρθρωτική καθοδήγηση και διαδικασίες θα είχαν βοηθήσει την κοινοπραξία να προβλέψει αυτά τα ζητήματα και να τα αντιμετωπίσει στα αρχικά στάδια της έρευνας.

Η ύπαρξη μιας διεθνούς κοινοπραξίας εισάγει επίσης πολυπλοκότητες όσον αφορά την αποθήκευση και την κοινή χρήση δεδομένων μεταξύ εταίρων, καθώς θα έπρεπε η επάρκεια των εθνικών νομοθεσιών σε σχέση με τον Κανονισμό για την Προστασία των Δεδομένων (GDPR) της ΕΕ να προσδιοριστεί. Αυτό οδήγησε στην απόφαση ότι μόνο οι εταίροι του έργου που ανήκουν στην ΕΕ, και οι εταίροι εντός του Ηνωμένου Βασιλείου, για τους οποίους η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνώρισε ότι παρέχουν ένα επαρκές επίπεδο προστασίας δεδομένων ισοδύναμο με τον Κανονισμό GDPR της ΕΕ, θα είναι υπεύθυνοι για την επεξεργασία δεδομένων μέσω κοινωνικής δικτύωσης και για τη δημιουργία ενός κοινού συμφώνου ελέγχου, που περιγράφει τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις κάθε εταίρου σε περίπτωση παραβίασης δεδομένων ή σε παρόμοια κατάσταση. Δεύτερον, αποφασίστηκε να περιοριστεί η πρόσβαση σε ανεπεξέργαστα δεδομένα και τα συνοδευόμενα αποτελέσματα μόνο σε εκείνους οι οποίοι εμπλέκονται άμεσα στην ανάλυση των δεδομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και τις απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων. Αυτό διασφάλιζε ότι εταίροι, όπως οι υπηρεσίες επιβολής του νόμου, δεν είχαν πρόσβαση στα δεδομένα που συλλέγονται, ούτε στα ενδιάμεσα αποτελέσματα των αναλύσεων. Επιπλέον χρησίμευε για την προστασία της ανωνυμίας των ατόμων που περιλαμβάνονται στη συλλογή δεδομένων και την πρόληψη καταστάσεων όπου, για παράδειγμα, μπορεί να ήταν δυνατό να συναχθεί η μεταναστευτική κατάσταση των ατόμων, βάσει των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ή των δεδομένων των συνεντεύξεων. Τέλος, αυτό προστάτευε τους εταίρους του έργου από το να υποχρεωθούν να λάβουν δεοντολογικά αμφισβητήσιμη δράση, βασιζόμενη σε ευαίσθητα δεδομένα, στο βαθμό που τα μέσα για να γίνει αυτό ήταν περιορισμένα (βλ. ενότητα για τα παρεμπόδιοντα ευρήματα παρακάτω).

• Έλλειψη ηθικής καθοδήγησης σχετικά με παρεμπόδιοντα ευρήματα

Η έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες βασίζεται σε μεθόδους που ενδέχεται να παράγουν ακουσίως ευρήματα εκτός του πεδίου των αρχικών ερευνητικών ερωτημάτων: δηλ. παρεμπόδιοντα ευρήματα. Ενώ κατ' αρχήν, οι ερευνητές πρέπει να προστατεύουν την εμπιστευτικότητα των συμμετεχόντων στην έρευνα, ενδέχεται να υποχρεωθούν, βάσει ειδικών εθνικών νομοθεσιών, να αποκαλύψουν ορισμένα ευρήματα έρευνας στις αρμόδιες αρχές χωρίς την προηγούμενη συγκατάθεση των συμμετεχόντων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην αποκάλυψη προηγούμενων ή προγραμματισμένων εγκλημάτων, οι ηθικές και νομικές υποχρεώσεις που συνδέονται με παρεμπόδιοντα ευρήματα συνεπάγονται διλήμματα που

μπορούν να θέσουν τόσο τους συμμετέχοντες όσο και τους ερευνητές σε κίνδυνο. Καθόσον το έργο PERCEPTIONS χρηματοδοτήθηκε στο πλαίσιο ενός σκέλους χρηματοδότησης με επίκεντρο την ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών επιβολής του νόμου ως εταιρών και διερεύνησε δυνητικά ευαίσθητα πλαίσια, όπως η παράτυπη διέλευση των συνόρων ή άλλες ενέργειες μεταναστών, λαθρεμπόρων ή αρχών επιβολής του νόμου που θα μπορούσαν να συνδεθούν με ζητήματα ασφάλειας, οι ειδικοί αξιολογητές του έργου τόνισαν ότι η ύπαρξη μιας πολιτικής παρεμπιπτόντων ευρημάτων ήταν ιδιαίτερα σημαντική. Πράγματι, ελλείψει σαφών νομικών εγγυήσεων, η αποκάλυψη παρεμπιπτόντων ευρημάτων σε τρίτους θα μπορούσε να οδηγήσει τους συμμετέχοντες στην ποινικοποίηση παρά στην προστασία και υποστήριξή τους. Ωστόσο, η πλειονότητα της επιστημονικής και επαγγελματικής βιβλιογραφίας σχετικά με τα παρεμπιπτόντα ευρήματα, επικεντρώνεται στη βιοϊατρική έρευνα. Κατά συνέπεια, περιορισμένη καθοδήγηση ήταν διαθέσιμη ώστε οι ερευνητές να δημιουργήσουν πολιτικές παρεμπιπτόντων ευρημάτων, ιδίως στο πλαίσιο ενός διεθνούς έργου εντός του οποίου κάθε ερευνητικός εταίρος ενδέχεται να πρέπει να συμμορφωθεί με διαφορετικές εθνικές νομοθεσίες. Για παράδειγμα, στην Τυνησία, που αποτέλεσε ένα σημείο έρευνας του PERCEPTIONS, το άρθρο 45 του οργανικού νόμου για τα διαβατήρια και τα ταξιδιωτικά έγγραφα, αναφέρει ότι η μη αναφορά πληροφοριών σχετικά με το πού βρίσκονται παράτυποι μετανάστες, ακόμη και για τους επαγγελματίες που δεσμεύονται από το επαγγελματικό απόρρητο, τιμωρείται.^{vii} Πριν εκκινήσει την εμπειρική συλλογή δεδομένων, η ερευνητική ομάδα έπρεπε επομένως να σχεδιάσει μια πολιτική παρεμπιπτόντων ευρημάτων που να ήταν προσανατολισμένη στην έρευνα των κοινωνικών επιστημών στο πλαίσιο της μετανάστευσης, λαμβάνοντας επίσης υπόψη τις εθνικές ιδιαιτερότητες.

Συστάσεις

Με βάση τα προηγουμένως επισημανθέντα ηθικά και δομικά ζητήματα και προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα προγράμματα έρευνας για τη μετανάστευση αναπτύσσονται με τον πιο ευαίσθητο ηθικά τρόπο, απευθύνουμε τις ακόλουθες συστάσεις προς τους φορείς χρηματοδότησης:

- **Εφαρμογή πιο εμπειριστατωμένης δεοντολογικής αξιολόγησης των προσκλήσεων για έργα**, ώστε να διασφαλιστεί ότι τα ερευνητικά ερωτήματα και οι μέθοδοι που απαιτούνται ή προτείνονται σε κάθε ερευνητικό θέμα δεν έρχονται σε αντίθεση με τις δεοντολογικές απαιτήσεις και διαδικασίες του προγράμματος αυτού (όπως το Horizon 2020).
- **Αύξηση της διαφάνειας στον ορισμό των ερευνητικών προγραμμάτων**, μεταξύ άλλων όσον αφορά τους φορείς που είναι αρμόδιοι για τη σύνταξη των προσκλήσεων, το σκεπτικό πίσω από συγκεκριμένες προσκλήσεις και τα κριτήρια βάσει των οποίων επιλέγονται οι ειδικοί, προκειμένου να αποφευχθούν ανησυχίες σχετικά με τη χρήση ερευνητικών δεδομένων και διάσταση μεταξύ των συμφερόντων των διαφορετικών μερών.
- **Διατήρηση των ίδιων εμπειρογνομόνων ή ειδικών με συναφές υπόβαθρο**, σε όλη τη διάρκεια των ερευνητικών προγραμμάτων. Αυτό θα βοηθήσει τις κοινοπραξίες να αποφύγουν τα κενά στις δραστηριότητες του έργου και να ελαχιστοποιήσουν τις αντιφατικές συστάσεις, οι οποίες επιβραδύνουν την πρόοδο της έρευνας.
- **Αναβάθμιση των διαδικασιών ηθικής και νομικής εποπτείας** καθώς αναπτύσσονται οι ερευνητικοί τομείς. Σε τομείς έρευνας που εξελίσσονται γρήγορα, όπως η έρευνα στα μέσα

κοινωνικής δικτύωσης, οι υπεύθυνοι για τη διασφάλιση της δεοντολογικής και νομικής συμμόρφωσης, καθώς και οι υπεύθυνοι για τον καθορισμό των προσκλήσεων, θα πρέπει να επιδιώξουν να διατηρήσουν την κατανόσή τους επί των βασικών στοιχείων και των αρχών της ερευνητικής περιοχής ενήμερη.

- **Επιβεβαίωση ότι οι κρίσιμες δεοντολογικές απαιτήσεις καθίστανται σαφείς στις ανακοινώσεις θεματικών έρευνας και τις συγκεκριμένες προσκλήσεις.** Αυτό θα εξασφάλιζε ένα ελάχιστο επίπεδο δεοντολογικής επίγνωσης από το στάδιο της πρότασης και περαιτέρω. Για τις χρηματοδοτούμενες προτάσεις, θα επέτρεπε στους εταίρους του έργου να προβλέψουν καλύτερα τις συγκεκριμένες απαιτήσεις δεοντολογίας που καθορίζονται από τον υπεύθυνο του έργου και τους αξιολογητές και να τις πληρούν εγκαίρως. Καθώς ορισμένοι εταίροι θα πρέπει να υποβληθούν σε μακρά εσωτερική διαδικασία αξιολόγησης δεοντολογικής φύσεως ή συναφούς με τη διαχείριση δεδομένων, προτού εκκινήσει η συλλογή δεδομένων, η εισαγωγή νέων απαιτήσεων όσο το έργο βρίσκεται σε εξέλιξη ή η αναβολή ενημέρωσης μέχρι μια προκαθορισμένη ημερομηνία, μπορεί να προκαλέσει περιττές καθυστερήσεις στο χρονοδιάγραμμα του έργου.
- **Ανάπτυξη καλύτερης κατανόησης των διαφορών μεταξύ των διαφόρων εταίρων που συμμετέχουν σε προγράμματα χρηματοδότησης** γενικά και σε χρηματοδοτούμενα έργα ειδικότερα, ιδίως όσον αφορά τις διαδικασίες δεοντολογικής του έγκρισης. Με τον τρόπο αυτό, θα μπορούσαν οι φορείς χρηματοδότησης να βοηθήσουν το έργο των ερευνητών να ανταποκριθούν επιτυχώς στις διάφορες απαιτήσεις και έγκαιρα.
- **Παροχή καθοδήγησης για τις πολιτικές παρεμπιπτόντων ευρημάτων**, προσαρμοσμένες στην έρευνα κοινωνικών επιστημών με ευάλωτους συμμετέχοντες και λαμβάνοντας υπόψη τις πολλαπλές εθνικές νομοθεσίες των εταίρων στα ερευνητικά έργα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- ⁱ European Commission. *Migration and mobility. Research facilitated by the Commission in this area, funded projects and publication*. Horizon Migration Research.
- ⁱⁱ European Commission. (2020). EU Grants: Guidance note — Research on refugees, asylum seekers and migrants: V1.1.
https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/hi/guide_research-refugees-migrants_en.pdf.
- ⁱⁱⁱ EU GDPR, Article 14 Paragraph 5b.
- ^{iv} EU GDPR, Article 4(2).
- ^v Bloemraad I and Menjívar C (2021) Precarious Times, Professional Tensions: The Ethics of Migration Research and the Drive for Scientific Accountability. *International Migration Review*. DOI: 10.1177/019791832111014455.
- ^{vi} Dimitriadi A (2021) Countering Smuggling of Migrants through Social Media Monitoring: Looking for a Needle in a Digital Haystack. In: Sanchez G (ed.) *Beyond Networks, Militias and Tribes: Rethinking EU Counter-Smuggling Policy and Response*. EuroMesCo.
- ^{vii} Organic Law n°2015-46 of 23 November 2015, modifying and completing the law n°75-40 of 14 May 1975, related to passports and travel documents, *Journal officiel de la République tunisienne*, no 95, 27 November 2015.

Για περισσότερες πληροφορίες

www.perceptions.eu

Mahoney, J., Le Louvier, K., Lawson, S., Bertel, D., & Ambrosetti, E. (2022). Ethical considerations in social media analytics in the context of migration: lessons learned from a Horizon 2020 project. *Research Ethics*. <https://doi.org/10.1177/174701612211087542>.

Edwards, J., & Bertel, D. (2022, accepted). Ethics in data collection on migration and ICT: A guideline for researchers and practitioners. In Akhgar, B., Hough, K. L., Samad, Y. A., Bayerl, P. S. & Karakostas, A. (eds.), *Information and Communications Technology in Support of Migration*. Springer.

Edwards, J., Bertel, D., Seiger, F., & Resch, J. (2022). Ethische Überlegung zur Forschung mit vulnerablen Gruppen. Ein Leitfaden für Forscher*innen und Praktiker*innen. *medien&zeit*, 3(35), 38-53.

Επικοινωνία

Office@perceptions.eu
kahina.le.louvier@northumbria.ac.uk
jamie.mahoney@northumbria.ac.uk

diotima.bertel@synyo.com
jamesrhys.edwards@sinus-institut.de

Ευχαριστίες: Το παρόν έργο έχει λάβει χρηματοδότηση από το πρόγραμμα Έρευνας και Καινοτομίας Horizon 2020 της Ευρωπαϊκής Ένωσης βάσει της Συμφωνίας Επιχορήγησης αριθ. 833870

Δήλωση Αποποίησης ευθύνης: Το περιεχόμενο αυτής της δημοσίευσης αποτελεί αποκλειστική ευθύνη των συγγραφέων και σε καμία περίπτωση δεν αντιπροσωπεύει την άποψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή των υπηρεσιών της